

ПРОБЛЕМИ ТА ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЗИ РЮ МУРАКАМІ

ISSUES AND VECTORS OF RESEARCH INTO RYU MURAKAMI PROSE

Кравець М.О.,

orcid.org/0000-0002-0542-3470

*старший викладач кафедри порівняльної філології східних та англослов'янських мов
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

У статті розглянуті основні напрямки досліджень прозового доробку відомого японського письменника Рю Муракамі, які ведуться вченими-літературознавцями в Японії й на Заході. Виконаний компаративний аналіз найбільш знакових наукових робіт, які б висвітлювали особливості творів японського прозаїка. Основний напрямок актуальних досліджень – критика з урахуванням літературних течій, зокрема приналежності романів Рю Муракамі до постмодерністської літератури. У результаті проведених досліджень було виявлено, що японські науковці здебільшого концентрують свою увагу на типових для творів японця топосах: місто, в якому розташована військова база, місто як камера зберігання, материнська утроба, тощо. Розглядають також випадки використання автором і невизначених топосів, а також враховують місцевий контекст, аналізуючи топос Північної Кореї в романі «Нумо з півострова». У західній літературній критиці, крім виокремлення топосів, звертаються також до їхнього трактування з огляду на теорію симулякрів та гіперреального, в своїх дослідженнях висвітлюють також концепцію прозорості зла Бодріяра, явища шоку та літературного епатажу, наявні у досліджуваних романах. У той час, як в японській літературознавці закидають Рю Муракамі мачизмом та негативним зображенням жінок, у західному дискурсі дослідники говорять про наявну в його творах трансгресію та порівнюють із прозою Брета Істона Елліса. На батьківщині прозу Рю Муракамі відносять до так званої літератури тероризму. У доробку японця віднаходять впливи Юкіо Мішіми, Кендзабуро Ое, активно порівнюють його з Харукі Муракамі. У статті виокремлені основні напрямки та перспективи подальших досліджень, зокрема: 1) компаративний аналіз ранньої та пізньої прози Рю Муракамі; 2) пошук взаємних впливів та рис із авторами-сучасниками в Японії та за її межами; 3) проведення поетологічних та лінгвокультурних досліджень творів, зокрема – мовлення героїв; 4) розширення вивчення втілень таких постмодерністських концепцій, як симулякр та гіперреальність, суспільство споживання, тощо; 5) проведення розвідок в напрямку гендерних досліджень; 6) аналіз малої прози та есеїстики автора, зокрема тої, яку можна віднести до пост-фукушімської літератури.

Ключові слова: постмодернізм, літературна критика, топос, симулякр, гіперреальність, шок, трансгресія, література тероризму.

The article examines the main directions of research into the prose of the famous Japanese writer Ryu Murakami conducted by literary scholars in Japan and the West. A comparative analysis of the most significant scientific works was carried out to highlight the peculiarities of some works of the Japanese novelist. The main direction of current research is criticism which takes into account literary tendencies, in particular, the belonging of Ryu Murakami's novels to postmodern literature. It was found that Japanese scientists mostly focus their attention on the topos typical of Japanese works: the city in which a military base is located, the city as a coin locker, the mother's womb, etc. Cases of the author's use of undefined topos are also considered, as well as analyzing the topos of North Korea in the novel "半島を出よう". Western literary criticism in addition also suggests to take into the account the theory of simulacra and the hyperreality, some of them also highlight Baudrillard's concept of the transparency of evil, the phenomenon of shock and literary epatage. While Japanese literary critics accuse Ryu Murakami of machismo and negative portrayal of women, in the Western discourse, researchers talk about the transgression present in his works and compare them to the prose of Bret Easton Ellis. In his homeland, the prose of Ryu Murakami is sometimes classified as the so-called literature of terrorism. Yukio Mishima and Kenzaburo Oe influence can be found in the work of the Japanese, and he is actively compared with Haruki Murakami. The article highlights the main directions and prospects for further research: 1) comparative analysis of Ryu Murakami's early and late prose; 2) search for mutual influences with contemporary authors in Japan and abroad; 3) conducting poetic and linguistic cultural studies of the works, the speech of the heroes in particular; 4) the study of embodiments of such postmodern concepts as simulacrum and hyperreality, consumer society, etc.; 5) conducting research into gender studies; 6) analysis of the author's short prose and essays, especially the ones which can be attributed to post-Fukushima literature.

Key words: postmodernism, literary criticism, topos, simulacrum, hyperreality, shock, transgression, literature of terrorism.

Постановка проблеми. Рю Муракамі є одним із найбільш титулованих японських письменників, проте, на відміну від Харукі Муракамі, його твори позбавлені відповідної уваги зі сторони не тільки перекладачів, але й літературних критиків. Попри те, що в японських літературних колах кінець ХХ століття називають «епохою двох Муракамі», одного номінують на Нобелівську

премію, твори іншого ж деякі дослідники, зокрема Джюн Ето [8, с. 189], відносять до субкультури. Оскільки масштаб постаті Рю Муракамі в японській літературі складно заперечувати, існує необхідність окреслити проблеми та перспективи ведення досліджень, присвячених його творчості. Це дозволить значно поглибити розуміння повного літературного контексту Японії, а також

зрозуміти підвалини для формування сучасної японської постмодерністської літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Обмежена кількість наукових публікацій в Україні зумовлена відсутністю перекладів та попередніх розвідок творів Рю Муракамі. На Заході його творчість активно досліджували С. Снайдер, Дж. Ероба, А. Дж. Клемм, К. Кассегорд, Ф. Іліс, К. Живкова, К. Флайшер-Хайнінгер, С. Палмер та інші. У Японії прозу Муракамі досліджували Й. Шімідзу, Я. Судзумура, Р. Мацуура, К. Куроко, Ю. Мінамі та інші. Багато в чому дослідження перелічених вчених перекликаються, проте існують і напрямки досліджень японців, як-от виокремлення прози Муракамі в літературу тероризму, дослідження топосу Північної Кореї, які більше відображають місцевий контекст.

Постановка завдання. Метою проведеної розвідки є виокремлення проблем вивчення прози Рю Муракамі, а також окреслення перспектив подальших досліджень його творчого доробку. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки завдань: розглянути напрямки досліджень творчості Рю Муракамі, які проводилися західними науковцями та в Японії протягом останніх десятиліть, визначити такі, які є недостатньо вивченими, а також запропонувати альтернативні вектори наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Рю Муракамі є однією з ключових постатей японської постмодерністської літератури, яскравим представником післявоєнного покоління японських літераторів. Відомо, що народився він у 1952 році в портовому місті Сасебо, в якому була розташована американська військово-морська база, у якості ж письменника дебютував у 1976 році з романом «Майже прозора блакить» (限りなく透明に近いブルー), який того ж року був відзначений престижною премією Акутагави і став бестселером з мільйонним накладом.

Та попри успішну письменницьку кар'єру та визнання в японських літературних колах, Рю Муракамі та його проза залишається поза фокусом літературознавців на Заході та зокрема в Україні, де його романи не перекладалися.

Якщо говорити про науковий доробок, який би висвітлював особливості творів Рю Муракамі в західній літературній критиці, фокус тут зосереджений на розгляді наступних пунктів, які впливають з посмодерності його прози: топоси, симулякри, гіперреальність, «прозорість зла», транснаціональність, трансгресія.

Так С. Снайдер – дослідник і перекладач Рю Муракамі – пов'язує його прозу з феноменами

гіперреальності та симулякрів, а також концепцією «прозорості зла» та «феноменом екстриму», які свого часу теоретизував французький філософ Жан Бодрійяр. Цитуючи француза, Снайдер пише, що в романах Рю Муракамі кожна з трьох категорій симулякру узагальнена до такої міри, що зрештою втрачає всі свої особливості й поглинається іншими [8, с. 204]. Твори японця – своєрідна профілактика хаосу та аномаліям, що виникають на протигагу японському суспільству, яке продукує порядок, прозорість, а також безмежний обмін образами [8, с. 206]. Дві основні лінії екстримального в романах японця – зло («Топаз», «Ібіса», «Пірсинг», «Майже прозора блакить») і фантазія про зло («Діти камер зберігання», «Світ п'ять хвилин опісля», «Любов та уявний фашизм»). Снайдер також вважає твори Муракамі, зокрема романи «Діти камер зберігання» (コインロッカー・ベイビーズ), «Пірсинг» (Piercing), «Майже прозора блакить» (限りなく透明に近いブルー), «Світ п'ять хвилин опісля» (五分後の世界) дотичними до постмодерністських концепцій шоку та відрази, якою її розуміє Ю. Кристева. За Снайдером, стиль оповіді Рю Муракамі полягає в гіперболах та надмірності, які в свою чергу знаходяться під загрозою потонути в буденності [8, с. 206].

Такий підхід перегукується із баченням К. Кассегорда, який пише про генералізацію шоку в романах японського письменника. За його спостереженнями, Муракамі повторює одні й ті ж шокуючі прийоми, що зрештою штовхає його до пошуку нових. Він «проголошує війну нудззі» (тут дослідник цитує колегу Муракамі – М. Шімаду), яка, в його творах завжди підживлена відчуттям пересичення героїв, відрази та нудьги [1, с. 191]. Шок в романах японця не з'являється випадково, він створюється осмислено, герої є агентами шоку, а не його жертвами. Кассегорд також називає шок у прозі Муракамі критерієм автентичності героїв, які пускаються берега та перетинають межі здорового глузду, аби тільки робити те, що диктує воля власного «я» [1, с. 194].

Посилається на Снайдера і Ф. Іліс, яка пише про множинність світів, створених автором у романах «Діти камер зберігання», «Світ п'ять хвилин опісля», «Майже прозора блакить», «Старий терорист» (オールド・テロリスト) та інших, разом із тим апелюючи до симулякру як основного прийому створення альтернативних реальностей [4, с. 264]. Але якщо Харуки Муракамі створює паралельні світи з метою протиставити їх тривіальності повсякдення, Рю переносить їх у площину етики, одночасно відмовляючись від

визначеності моралі, що призводить до загибелі героїв та/або до апокаліптичного знищення світів. Ф. Іліс, погоджуючись зі С. Снайдером, звертає також увагу на використання в романі «Діти камери зберігання» материнської утробы як особливого топосу й окремого простору, до якого прагнуть герої, а також вказує на метафоризацію камери схову, прирівнювання її до інших топосів, присутніх у романі, як-от утроба і місто. [4, с. 262]

Тема тілесності лягає в основу і наукової праці Дж. Ероба, присвяченій репрезентації образу жінок у прозі Рю Муракамі. Особи жіночої статі часто представлені в романах японського автора в якості об'єктів, стають жертвами насильства або представляють найнижчі шари японського суспільства (незаконні емігрантки, повії), проте науковець стверджує, що письменник використовує трансгресію як прийом висвітлення проблем, на які хоче вказати читачеві. Найчастіше трансгресія у звичному розумінні перетину дозволеного та порушення будь-яких табу проявляється у Муракамі саме через жінок, зокрема через жіночі тіла [2, с. 27]. Так повія-героїня роману «Пірсинг» робить проколи в тілі, фактично змінюючи його, для того, щоб зменшити відчуття пригнобленості, героїня ж оповідання «Топаз» тікає від реальності, купуючи собі перстень із топазом, перекладаючи на нього свої сподівання і фантазії [2, с. 21].

На підтвердження цієї думки Майкл Сілверблатт, пишучи про трансгресію в Муракамі, стверджує, що тіло в його прозі стає локусом. Втім, у деяких романах, як-от «Кінопроба» та «Популярні хіти епохи Шьова», героїні, які потерпали від об'єктивації та насильства, підтверджують теорію про трансгресивність романів Муракамі через помсту, доведену до крайнощів [7, с. 1].

Досить розповсюдженим предметом досліджень прози Рю Муракамі на Заході є її транснаціональність, пояснювана значним впливом американської культури, під який автор підпав, зростаючи у місті, де базувалися американські військові. Проникнення західної культури у повсякдення японців помітне й виражається у згадках американської музики, фільмів, акторів, кухні, тощо. Утім Крістіан Первейн вказує на двоїстість зображення Америки й американців в романах Муракамі. Так у «69» дівчина, яка мріяла про поїздку до Сполучених Штатів, стає секс-працівницею, яка надає послуги американським солдатам. У романі «У супі місо» американець Френк приїздить до району розваг у Токіо, де знайомиться з японцями і японками, які уяв-

ляють Америку кожен – по-своєму, не маючи при цьому змоги туди поїхати [6, с. 10].

К. Живкова [5, с. 1] та К. Флайшер-Хайнінгер [3, с. 166] вказують на протиставлення американської та японської самотностей, в якому самотність американська виглядає згубнішою для особистості.

Цікавим є дослідження С. Палмер, яка розглядає топоси, наявні в одному з найменш популярних серед читачів і дослідників романі Муракамі «Війна починається за морем», розмірковуючи про їх розмитість, й узагальнення до «тут і там», «тут і за (морем)» в контексті війни, згаданої в заголовку. Розглянута й тема ідентичності героїв, які ніби з відстані спостерігають за гіперреальним світом «війни», який автор відмежовує від умовно реального, а також їхнє бажання бачити чи не бачити сповнене насильства, наруги й розчарувань «там» [9, с. 293].

Якщо говорити про напрямки досліджень прози Рю Муракамі в Японії, то де в чому вони збігаються з тими, які проводяться на Заході, зокрема, аналіз текстів в рамках постмодерністського дискурсу. Так Ю. Мінамі присвятив свою монографію трактуванню світів, створених Рю Муракамі, а також топосам і локусам у них. Розглядаються такі романи, як «Майже прозора блакить», «Діти камер зберігання», «Кьоко», «Все добре, my friend», «Ібіса», «Тропік печалі», «Світ п'ять хвилин опісля» та «69». Його праця загалом побудована на аналізі присутніх прозі Муракамі дихотомій топосів, як-от «Місто з військовою базою VS. Японія», «Материнська утроба VS. Місто (Токіо)», «Японія VS. Америка» [12, с. 245].

Дослідження топосу міста з військовою базою досить поширені серед японських дослідників, які більш знайомі з місцевим контекстом й акцентують на важливості впливу окупаційного середовища на формування тематики творів й вибору автором зображувальних засобів. Аналіз топосів у романах Рю Муракамі знаходимо також в роботах Й. Шімідзу, зупиняється він, зокрема, на дихотомічних топосах утробы та міста, Америки та Японії. На противагу М. Сумійоші звертає увагу на значну кількість досліджень, зосереджених на топосі військової бази в творах Муракамі, й змінює вектор дослідження, вписуючи психологічні дисфункції героїв роману «Діти камер зберігання» у топос міста й аналізуючи їхню взаємодію з ним [14, с. 50]. С. О ж у свою чергу пише про більш пізній роман японця, де основним топосом виступає Північна Корея, яку окупує Японія. Дослідник пише про історію відносин двох

країн, а також передумови для переосмислення Муракамі образу зла [13, с. 69].

Значне місце серед розвідок, здійснених японськими науковцями, займають і такі, що позиціонують Рю Муракамі як письменника післявоєнного покоління й розглядають тексти та героїв, відштовхуючись від цієї передумови. Так згаданий вище Й. Шімідзу пише про мотив втрати, який можна спостерігати у ранніх романах письменника, зокрема в «Майже прозорій блакиті». У його розумінні це втрата іншого порядку, ніж та, про яку писали автори воєнного покоління – ідеться скоріше про втрату тих сенсів, яким було наповнене життя більш ранніх поколінь. [14, 73] Шімідзу звертає увагу на відчуття нудоти головного героя й трактує його як реакцію молодшої людини на реальність, в якій існує післявоєнне покоління японців. Рю – літературне альтер-его автора в його дебютному романі – не ідеалізує Японію, не мріє про втечу до Америки чи до Індії, як дехто з його друзів, але відчуває схожу на сартрівську нудоту від взаємодії з новим глобалізованим світом. Про мотив втрати в ранній прозі Муракамі пише й К. Куроко, говорячи не тільки про втрату героями сенсів, але й відчуття 青春 – весни життя, юності [16, с. 15].

Іще одним напрямком, який залишається поза фокусом західних дослідників є аналіз творів Рю Муракамі як літератури тероризму. Головним теоретиком так званої テロの文学 в Японії є Я. Судзумура, який досліджуючи тему тероризму у японській літературі, пише про те, що, на відміну від злочину, терор має в основі не особисті злі наміри, а певні принципи, до номінації яких зазвичай додають суфікс «-ізм» [15, с. 5]. Він веде своє дослідження, розглядаючи Юкіо Мішіму як того, хто своєю творчістю та соціальною активністю залучив до японської літератури тему тероризму, народженого з нігілізму. З цього ж ракурсу науковець розглядає і героїв Рю Муракамі, адже і у випадку «Дітей камер зберігання» і роману «У супі місо», героям нічого втрачати, і вони вдаються до терору різного масштабу. Судзумура порівнює тероризм у баченні Мішіми і героїв романів Рю Муракамі [15, с. 112]. Якщо у першого – це вивірені, заплановані дії, то терор у Муракамі – миттєвий, часто не пояснюваний, і тому іще більш вражаючий для читача. Іще один приклад тероризму як сюжетного підґрунтя, який виокремлює Судзумура у прозі Муракамі – роман «Старий терорист» (オールド・テロ リスト), у якому і герой, і репрезентація тероризму дещо відмінні від ранніх доробків автора – тут терор не формує сюжет

й перекликається з таким, який спостерігаємо у Мішіми [15, с. 150].

Цікавим є також спостереження Судзумури щодо героїв роману «Діти камер зберігання», в якому герої часом прописані у відриві від гендерних моделей поведінки. Так Хаші, вирішивши стати популярним співаком, починає наносити жіночий макіяж, а Анемоне ж зображена андрогінною дівчиною, й у сексуальних сценах із Кіку їхні статеві відмінності ніби стираються. Таке трактування тексту, в якому герої перетинають всі можливі грані, дещо нагадує трансгресивний підхід, хоча Судзумура й не використовує цей термін [15, с. 115].

Якщо в західній критиці присутня думка про трансгресію, втілену в жіночих образах, створених Рю Муракамі, то японські дослідники не застосовують подібний підхід у трактуванні персонажок його романів. Втім Р. Мацуура пише про мачизм, що проявляється у майже повній відсутності позитивної репрезентації жінок в творах японця: вони або секс-працівниці, або наділені негативними рисами, часто зображуються неосвіченими провінціалками. Цікавим є спостереження Мацуура щодо мовлення жінок у романах Муракамі – воно живе, сповнене сленгу та регіонально забарвлене діалектизмами. Подібні спроби передачі жіночого мовлення дослідниця знаходить хіба що в прозі Ічійо Хігучі [17; с. 18].

Тож можемо побачити, що, попри брак досліджень творчості Рю Муракамі в Україні, і в країнах Заходу, і в Японії розвідки цієї царини здійснюються в різних напрямках. Частково це можна пояснити відсутністю перекладів творів автора українською мовою, а також проблематичністю отримання оригінальних текстів для проведення дослідницької роботи. Обмеженим є також доступ українських знавців літератури до японських архівів, репозиторіїв та наукових бібліотек, тому актуалізація наукових досліджень, визначення проблемних напрямків, тощо, були проблематичними.

Висновки. У результаті порівняльного аналізу наукових розвідок творчості японського прозаїка Рю Муракамі було виявлено, що японські науковці здебільшого концентрують свою увагу на типових для творів японця топосах: місто, в якому розташована військова база, місто як камера зберігання, материнська утроба, тощо. Розглядають також випадки використання автором і невизначених топосів, а також топосу Північної Кореї, який автор переосмислює. У західній літературній критиці, окрім топосів, звертають увагу на

наявність у текстах симулякрів та гіперреального, звертаються також до концепцій прозорості зла Бодріяра, явищ шоку та літературного епатажу. У той час, як в японські критики говорять про мачизм Муракамі та негативну репрезентацію жіночих персонажів, у західному дискурсі дослідники сходяться на наявності в його творах трансгресії, проводять паралелі з прозою Брета Істона Елліса. Небагаточисельні японські дослідники відносять доробок Рю Муракамі до так званої літератури тероризму, віднаходячи при цьому впливи Юкіо Мішіми, Кензабуро Ое, активно порівнюють його з Харукі Муракамі. Основні напрямки та перспективи подальших досліджень, на наш погляд, полягають в наступному. Практично відсутній компаративний аналіз ранньої та пізньої прози Рю Муракамі, що дозволило б говорити про його твори як з огляду на розвиток його автор-

ського стилю, так і розглядати їх у літературно-історичному розрізі. Зокрема це допомогло б більш впевнено говорити про взаємні впливи із авторами-сучасниками в Японії та за її межами. Цікавим може виявитися проведення поетологічних досліджень творів, зокрема – мовлення героїв та героїнь, лінгвокультурної репрезентації концептів «тіло», «шок» та інших. Вважаємо за необхідне розширити також осмислення втілень таких постмодерністських концепцій, як симулякр та гіперреальність, суспільство споживання. З огляду на наявність згадок гендерної проблематики в наявних дослідженнях, можна говорити про перспективність розвідок і в цьому напрямку. З огляду на різноманітність творчості Рю Муракамі доцільно було б також звернути увагу на його малу прозу та есеїстику, зокрема присвячену фукушімській трагедії 2011 року.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cassegård, C. (2002). Shock and Naturalization: An Inquiry into the Perception of Modernity. Carl Cassegård, Stjärng. 15, 234 URL: <https://lucris.lub.lu.se/ws/files/5929234/1693230.pdf> (дата звернення: 29.09.2022)
2. Erobha, Joseph, "An Imitation of Life: The Strength and Struggle of Women in Murakami Ryū" (2020). Masters Theses. 961. URL: <https://doi.org/10.7275/17744253> (дата звернення: 29.09.2022)
3. Fleischer-Heininger C. Loneliness as the New Human Condition in Murakami Ryū's In za miso sūpu. URL: <https://doi.org/10.31273/eirj.v9i3.893> (дата звернення: 29.09.2022)
4. Ilis F. "The Emergence of Violence and the Terror of Being Born in Murakami's *Coin Locker Babies*." *Metacritic Journal for Comparative Studies and Theory* 7.1 (2021) URL: <https://doi.org/10.24193/mjst.2021.11.16> (дата звернення: 29.09.2022)
5. Jivkova K. Japanese and American Cultural Convergence in Ryu Murakami's "In the Miso Soup" URL: <https://retrospectjournal./2021/10/17/japanese-and-american-cultural-convergence-in-ryu-murakamis-in-the-miso-soup/> (дата звернення: 20.09.2022)
6. Perwein C. Transnational Japanese-American Ambiguities in Select Works of Murakami Ryu. *NANZAN REVIEW OF AMERICAN STUDIES*. Volume 40 (2018) URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/236164694.pdf> (дата звернення: 29.09.2022)
7. Silberblatt M. Shock Appeal / Who Are These Writers, and Why Do They Want to Hurt Us? : The New Fiction of Transgression URL: <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1993-08-01-bk-21466-story.html> (дата звернення: 29.09.2022)
8. Snyder S., Gabriel P., Oe and Beyond: Fiction in Contemporary Japan. University of Hawai'i Press, 1999. JSTOR URL: www.jstor.org/stable/j.ctt6wqzjt (дата звернення: 25.05.2022)
9. パルマー, セーラ. 村上龍『海の向こうで戦争が始まる』における日本とアジア : 距離・コミュニティ・暴力. 東京: 発行日, 2018, 巻 16, p. 283-296 URL: <https://cir.nii.ac.jp/crid/1390853649532663552> (дата звернення: 29.09.2022)
10. 上岡 伸雄. テロと文学 9.11後のアメリカと世界. 東京: 集英社, 2016, 265 ページ.
11. 住吉 雅子. 都市と病-村上龍『コインロッカー・ベイビーズ』論- 奈良教育大学国文 : 研究と教育, 39巻, 奈良: 奈良教育大学国文学会, 2016, 32 – 45ページ.
12. 南 雄太. 村上龍作家作品研究 : 村上龍の世界地図. 東京: 専修大学出版局, 2007, 254ページ.
13. 呉 世宗. 帝国を引き継ぐ文学形式 –1992年以降の日本現代 文学における北朝鮮表象、村上龍『半島を出よ』を中心に-. 神戸: 外国語大学外国学研究, 93号, 2019, 67-180ページ.
14. 清水 良典. MURAKAMI-龍と春樹の時代. 東京: 幻冬舎新書, 2008, 276ページ.
15. 鈴村 和成. テロの文学史 三島由紀夫にはじまる. 東京: 太田出版, 2016, 221 ページ.
16. 黒古 一夫. 村上龍-「危機」に抗する想像力. 東京: 勉誠出版, 2009, 285ページ.
17. 松浦 理恵子. 非=男性作家としての村上龍. 群像日本の作家. 村上龍. 東京: 小学館, 1998, 303ページ.